

*Б. В. Помогайбог,
аспірант, Національний університет цивільного захисту України, м. Харків*

ВЕРТИКАЛЬНИЙ АНАЛІЗ РИЗИКІВ ДПП-ПРОЕКТІВ У РОЗРІЗІ ФАКТОРІВ ЇХ ФОРМУВАННЯ

*В. Помогайбог,
Postgraduate student of the National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv*

VERTICAL ANALYSIS OF THE RISKS OF PROJECTS OF THE STATE-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE DETECTION OF THEIR FORMATION FACTORS

У статті доведено, що досягнення ефективної реалізації ДПП-проектів можливе лише за умови формування дієвої системи управління ризиками, зорієнтованої на забезпечення всебічної їх оцінки та нейтралізації можливих негативних наслідків з урахуванням інвестиційних інтересів як державних, так і приватних партнерів. Обґрунтовано, що першочерговим завданням поширення ДПП-відносин у вітчизняній практиці є розробка базової методологічної моделі, яка дозволить вчасно ідентифікувати ризики, оцінити їх та обрати найбільш оптимальний інструментарій протидії.

Уточнено сутність поняття "критерії угруповання ризиків за ДПП-проектами" як сукупності фундаментальних критеріїв оцінки, які мають стати підґрунтям визначення часткових та інтегральних показників життєздатності проектів державно-приватного партнерства.

Обґрунтовано доцільність угруповання ризиків за ДПП-проектами за PEST-класифікацією критеріїв їх угруповання, оскільки її застосування у практиці ДПП-відносин дозволить не тільки стандартизувати каталог ризиків, а й шляхом синтезування за кожною групою часткових показників визначити інтегральні показники, які і мають стати фундаментом визначення інтегрального індикатора ризику за ДПП-проектами, необхідного для проведення рейтингової оцінки альтернативних проектів і прийняття управлінських рішень щодо розподілу ризиків між партнерами ДПП-відносин, забезпечення життєздатності ДПП-проектів та досягнення поставленої мети.

Розроблено схему базової моделі вертикального аналізу ризиків за ДПП-проектами та практичні рекомендації щодо її застосування у практиці ДПП-відносин.

The article proved that achieving effective implementation of projects of public-private partnership is possible only if the formation of an effective system upravlinnyya risk zoriyentovanoyi zabezpechennya nA comprehensive neytralizatsiyi their evaluation and possible consequences of nehatyvnyh urahuvannyam investment interests as derzhavnyh and pryvatnyh partners. It was substantiated that the primary task of disseminating public private partnerships in domestic practice is the development of a basic methodological model that will allow timely identification of risks, evaluate them and choose the most optimal countermeasures tools.

The essence of the concept "criteria of grouping of risks under the projects of public private partnership" is specified as a set of fundamental evaluation criteria, which should become the basis for determining the partial and integral indicators of the viability of public private partnership projects.

Expediency group project risks derzhvnoho private partnerships PEST-classification criteria of grouping because of its use in the practice of public private partnerships will not only standardize the catalog of risks, but also by synthesizing for each group of partial indicators determine the integral index, and which should be The basis for defining an integral risk indicator for public private partnership projects required to conduct an al rating Alternative projects and making managerial decisions on the distribution of risks between partners of state private partnerships, ensuring the viability of public-private partnership projects and achieving the goal.

The scheme of the basic model of vertical risk analysis under the public private partnership projects and practical recommendations for its application in the practice of public private partnership relations have been developed.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, ідентифікація ризиків, критерії угруповання ризиків, матриця ризиків, вертикальний аналіз ризиків.

Key words: public-private partnership Public-private partnership, risk identification, risk grouping criteria, risk matrix, vertical risk analysis.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі трансформації вітчизняної економіки однією з ефективних моделей реалізації інвестиційних проектів соціально-економічного розвитку країни є співробітництво держави і приватних суб'єктів бізнесу у формі державно-приватного партнерства [2, с. 95].

Поняття державно-приватного партнерства в енциклопедичних довідниках переважно трактується як система відносин між державним і приватним партнерами, при реалізації яких ресурси обох партнерів об'єднуються з відповідним розподілом ризиків, відповідальності й винагород (відшкодувань) між ними для взаємовигідної, довгострокової співпраці у створенні (відновленні) нових та/або модернізації (реконструкції) діючих об'єктів, що потребують залучення інвестицій [9].

Привабливість ідеї державно-приватного партнерства стимулює практичні спроби реалізації ДПП-проектів у вітчизняній практиці. Утім, привабливість ідеї абсолютно не означає простоту її реалізації. Складнощі ж полягають у неминучому супроводженні ДПП-проектів ризиками, характерними ДПП-відносинам, поява яких пояснюється тим, що ДПП-проекти переважно носять інноваційний характер, потребують довгострокових капіталовкладень, мають високу вартість, комплексну систему фінансування, складну організаційну структуру тощо.

Отже, робимо висновок, що досягнення ефективної реалізації ДПП-проектів можливе лише за умови формування дієвої системи управління ризиками, зорієнтованої на забезпечення всебічної їх оцінки та нейтралізації можливих негативних наслідків з урахуванням інвестиційних інтересів як державних, так і приватних партнерів. Тож, першочерговим завданням поширення ДПП-відносин у вітчизняній практиці є розробка базової методологічної моделі, яка дозволить вчасно ідентифікувати ризики, оцінити їх та обрати найбільш оптимальний інструментарій протидії.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що різноманітні аспекти управління ризиками за ДПП-проектами тривалий час перебувають у полі зору

багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема Л. Афанасьєвої, Ф. Бюргера, Н. Бабяк, Н. Безбаха, І. Брайловського, В. Варнавського, Л. Гриценко, О. Головатенко, Б. Одягайло та ін. Аналіз напрацювання в цій царині засвідчує, що науковцями досить детально та ґрунтовно висвітлено підходи та методи оцінювання ризиків. Проте доцільність їх застосування у практиці ДПП-відносин не виправдана з тієї причини, що кожен з підходів базується на певних критеріях визнання ризиків, які, на жаль, до тепер не узагальнено та не систематизовано. Певна річ оцінюючи ризики ДПП, необхідно враховувати специфіку кожного окремого проекту, а саме спрямованість проекту залежно від галузі економіки, моделі та форми реалізації ДПП тощо. Разом з тим, важливим питанням залишається розробка універсальної базової методики, що забезпечуватиме коректне оцінювання всіх потенційних ризиків, а також обрання ефективних форм управління ними. Цим саме й обґрунтовується актуальність і доцільність цього дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є подальший розвиток теоретичних і методичних положень щодо методики оцінки ризиків за проектами державно-приватного партнерства, а також обґрунтування конкретних рекомендацій щодо її практичного застосування при побудові ефективного механізму розподілу ризиків між партнерами ДПП-відносин.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вже тривалий час Україна потребує оновлення і розвитку інфраструктури, а також залучення коштів в інфраструктурні проекти. Згідно зі стратегією, яка була розроблена Міністерством економічного розвитку і торгівлі (далі — МЕРТ), Україна потребує більше 8 мільярдів доларів США на реформування та модернізацію інфраструктури. Проте рівень капітальних вкладень у інфраструктурні проекти протягом останніх років значно зменшений [4]. Вирішенням питання капіталізації реформування та модернізації інфраструктури, як переконливо засвідчує досвід європейських країн, є поширення у вітчизняній практиці ДПП-відносин, які дозволяють в стислі строки залучити приватний капітал в

Таблиця 1. Класифікація ризиків ДПП-проектів за PEST-класифікацією

Групи ризиків за PEST-класифікацією	Підгрупи ризиків за PEST-класифікацією	Критерії визнання
Політичні ризики (P)	Інституційні ризики	Інституціоналізація середовища
		Обмеження повноважень інститутів влади
		Публічність влади (відкритість управління)
		Ефективність правосуддя
	Політико-правові ризики	Дотримання норм права
		Сприйняття корупції
		Захист прав власності
		Частоти змін та коригування законодавчих актів
	Ризики порядку та безпеки в країні	Політичне становище
		Складність розв'язання конфліктних ситуацій
Економічні ризики (E)	Ризики започаткування бізнесу	Легкість започаткування бізнесу
		Вразливість (слабкість економіки)
		Свобода бізнесу
	Ризики невиконання зобов'язань	Фінансова свобода
		Фіскальна свобода
		Торгівельна свобода
		Монетарна свобода
		Обмеженість чи припинення бюджетного фінансування
	Фінансові ризики	Свобода інвестицій
		Коливання валютних курсів
		Доступність кредитування
		Складність виходу з проекту та повернення здійснених інвестицій
	Ризики попиту	Рекламне забезпечення
		Конкурентоспроможність
		Платоспроможність попиту
	Соціально-екологічні ризики (S)	Соціальні ризики
Свобода трудових стосунків		
Екологічні ризики		Екологічні ризики
Технічні ризики (T)	Ризик затримки будівництва	Доступність використання земельних ділянок
		Інноваційність розвитку
		Технічна модернізація
	Ризик незавершеного будівництва	Забезпеченість ресурсами
		Вплив природно-кліматичного фактору
		Помилки проектування
		Форс-мажор

Джерело: авторське бачення.

інфраструктурні проекти та забезпечити стрімке економічне зростання навіть за відсутності значних державних вкладень. Відмінною рисою такої партнерської взаємодії держави і приватного сектору (що є одночасно і його перевагою порівняно з іншими формами взаємодії держави і бізнесу) є розподіл ризиків між сторонами державно-приватного партнерства.

Термін "ризик" у державно-приватному партнерстві доцільно розглядати як економічну категорію, що характеризує ймовірнісну оцінку об'єктивної загрози втрати учасниками державно-приватного партнерства своїх матеріальних, фінансових, інтелектуальних ресурсів, недоодержання суб'єктивно очікуваних доходів, виникнення додаткових витрат або будь-яких інших відхилень від прогнозованих параметрів ефективності внаслідок прийняття рішення щодо взаємодії держави та приватного сектору в ході реалізації інфраструктурних інноваційних проектів і внаслідок будь-яких змін державної інвестиційної політики, інноваційного та інвестиційного середовища [5, с. 96].

За умов об'єктивного існування ризиків за ДПП-проектами і пов'язаних з ними втратами виникає потреба в певному механізмі, який дозволив би найкращим з можливих способів ураховувати ризик при прийнятті та реалізації господарських рішень. Таким є механізм управління ризиками, який можна охарактеризувати як сукупність методів, прийомів і заходів, що дозволяють певним чином прогнозувати настання ризикових подій і

застосувати заходи до виключення або зниження негативних наслідків настання таких подій [3, с. 16].

Управління ризиками є одним із найскладніших завдань процесу реалізації ДПП-проектів, а тому повинно здійснюватись впродовж усього життєвого циклу проекту та будуватися на певній методиці та послідовності дій, спрямованих на виявлення, оцінку і запобігання ризику або ж його мінімізацію до прийняттого рівня.

Підґрунтям управління ризиками має стати вертикальний аналіз ризиків, оскільки завдяки його результатам можливе належне структурування ДПП-проекту та забезпечення високого рівня його життєздатності.

Вертикальний аналіз ризиків передусім передбачає ідентифікацію ризиків — процес виявлення, опису й документального відображення ризиків, здатних вплинути на реалізацію всього проекту ДПП.

Інструментами ідентифікації ризиків виступають:

- стандартизація каталогу ризиків (класифікація ризиків), котра означає систематизацію множини ризиків на підставі певних ознак і критеріїв, які надають змогу поєднати множину ризиків у певні групи;

- побудова матриці ризику, яка описує причину появи та наслідки настання ризику.

Щодо стандартизації ризиків слід зазначити, що існуючі у вітчизняній практиці підходи щодо угруповання ризиків та їх класифікації до тепер виглядають безсистемними. Причиною тому слід визнати відсутність чітко визначених критеріїв угруповання ризиків та їх систематизації.

Рис. 1. Ранжування ризиків за ДПП-проектами

Джерело: [1, с. 15].

Для більш чіткого розуміння значимості критерій та їх вагомості при угрупованні ризиків першочергово варто уточнити зміст даного поняття. Критерій (грец. criterion) — ознака, на базі якої формується оцінювання якості об'єкта процесу. Звідси, на думку автора, під критеріями визнання та угруповання ризиків за ДПП-проектами слід розуміти сукупність фундаментальних критеріїв оцінки, які мають стати підґрунтям визначення часткових та інтегральних показників життєздатності проектів державно-приватного партнерства.

Враховуючи фактори впливу на життєздатність ДПП-проектів вважаємо, що більшість із виявлених ризиків у рамках державно-приватного партнерства може бути віднесена принаймні до однієї з PEST-категорій. Тож однорідні за ознаками критерії визнання ризиків за ДПП-проектами варто угрупувати у наступні групи (табл. 1).

Як зазначалось раніше, критерії угруповання ризиків мають стати підґрунтям визначення часткових та інтегральних показників життєздатності проектів державно-приватного партнерства. В статистиці ж України, на жаль, до тепер не передбачено а ні інтегральних, а ні часткових показників, які б належним чином характеризували як зовнішні, так і внутрішні чинники впливу на умови реалізації ДПП-проектів. Виникнення ж тих чи інших ризиків є безпосереднім наслідком впливу зовнішніх та внутрішніх чинників на зміну інвестиційного середовища. При виборі критеріїв угруповання ризиків, що виникають унаслідок впливу зовнішніх чинників вважаємо варто керуватись компонентами за якими визначається індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom) — показник, який розраховується для більшості країн світу (з 1995 року в тому числі і для України) та безпосередньо впливає на розвиток підприємництва і притік інвестицій. Підставою такого твердження є призначення даного показника — за індексом економічної свободи оцінюється рівень лібералізації взаємодії держави і бізнесу та порівнюється обмеження і перешкоди на шляху економічної діяльності, до яких вдається уряд країни, іншими словами оцінюється зовнішнє середовище реалізації ДПП-проектів, а отже, і можливість виникнення ризиків унаслідок впливу зовнішніх чинників. Так, згідно із звітом "Рівня економічної свободи у світі 2017" Україна посідає 166 місце зі 180 країн світу. Індекс економічної свободи України становить 48,1 бал зі 100 можливих, що свідчить про депресивний стан країни та високий рівень ризиковості реалізації ДПП-проектів під впливом зовнішніх факторів [8].

Що стосується угруповання ризиків, які виникають унаслідок впливу внутрішніх чинників, то слід зазначити, що кожен проект державно-приватного партнерства є унікальним, і зокрема, економічні, соціально-екологічні та технічні ризики можуть варіюватися в залежності від сфери застосування, специфіки проекту, рівня модернізації тощо. Тож угруповання зазначених ризиків за ДПП-проектами потребує індивідуального підходу.

На етапі ідентифікації ризиків суттєвої уваги потребує і побудова матриці ризиків — опис причин появи та наслідків настання ризику. Побудова матриці ризиків має здійснюватись у відповідності до Методики виявлення ризиків здійснення державно-приватного партнерства, їх оцінки та визначення форми управління ними, затвердженої Постановою КМУ від 16 лютого 2011 за № 232 та Методики виявлення ризиків здійснення державно-приватного партнерства, їх оцінки та визначення форми управління ризиками" від 26.12.2013 р., запропонованої Програмою розвитку ДПП в Україні за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). Варто акцентувати увагу, що зазначені методики не можна вважати досконалими через низку неточностей та прогалин з оцінки та аналізу ризиків, більш вірно їх визнати взаємодоповнюючими.

При розгляді ризиків і переговорів стосовно позицій сторін щодо розподілу ризиків для партнерів ДПП-відносин вкрай важливо зрозуміти фактори появи ризиків, а саме умов та явищ, які можуть знизити або посилити ефективність реалізації зазначених проектів. Визначення можливих факторів та чинників появи ризиків передбачає збір та обробку даних по всіх аспектах проекту, відбувається оцінка ймовірності настання ризикових подій, визначення площин підвищеного ризику, визначення впливу ризику. Спочатку мають визначатись найбільш імовірні та небезпечні ризики, поступово переходячи до найменш імовірних [1, с. 8].

Оскільки угруповання ризиків за ДПП-проектами запропоновано здійснювати за PEST-класифікацією, то і аналіз факторів впливу на зміну інвестиційного середовища варто здійснювати за методикою PEST-аналізу.

Подальшим етапом вивчення ризиків є їх оцінювання. Оцінювання ризику — це якісний та кількісний опис виявлених ризиків. Цей етап передбачає визначення міри ризикованості державно-приватного партнерства та величини можливих втрат при реалізації ризикової ситуації.

Для практичних цілей оцінки ризиків згідно з Методиками, кожен вид ризику підлягає відношенню

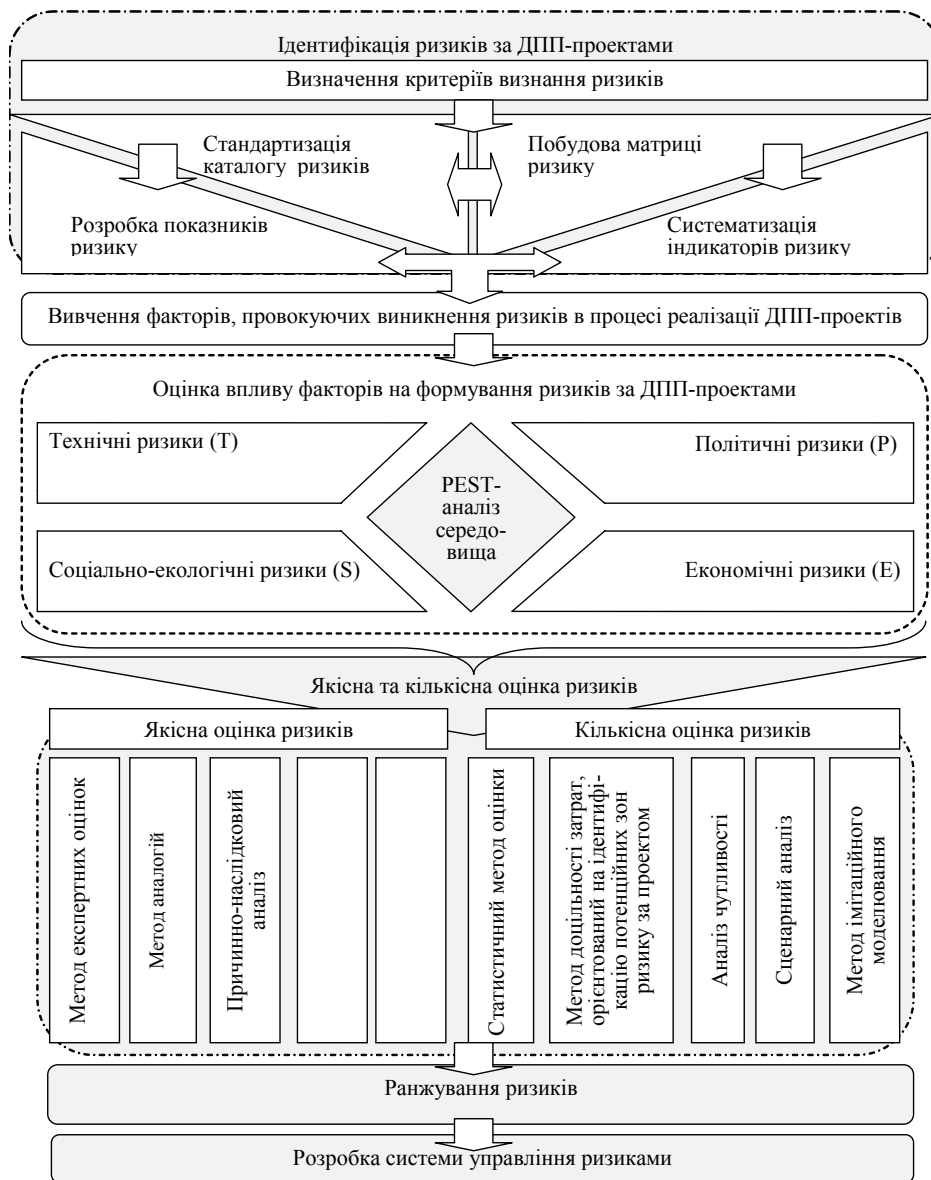

Рис. 2. Схема моделі вертикального аналізу ризиків за ДПП-проектами у розрізі факторів їх формування

Джерело: авторське бачення.

або до категорії ризиків, які підлягають кількісній оцінці або до категорії ризиків, які підлягають якісній оцінці.

Ризики що підлягають якісній оцінці, це такі для яких:

- вартість або рівень зусиль, витрачених на кількісну оцінку ризику, значно перевищують користь від кількісної оцінки; або

- ступінь невизначеності настільки велика, що будь-які зусилля для кількісної оцінки ризику будуть спекулятивними.

Якісний підхід заснований на використанні суб'єктивних визначень для виявлення ризиків, тому якісні методи здебільшого дають змогу провести логічний аналіз можливих подій та їхніх наслідків. Їх головною перевагою є можливість застосування вже на ранніх стадіях розроблення проекту, починаючи з моменту створення концепції, а основним недоліком — неможливість ранжувати ризики на основі якоїсь методики [2, с. 97].

Ризики що підлягають кількісній оцінці — це ті види ризиків, для яких реалістично визначити числове значення. Отже, кількісні методи оцінки ризиків за ДПП-проектами дають змогу обчислювати абсолютні й відносні значення проектного ризику. Ключове місце при кількісній оцінці займає розробка системи показників оцінки рівня ризику. До такої системи показників ризику можна віднести: показник імовірності виникнення втрат, показник абсолютної величини можливих втрат, інтегральні показники ризику, порівняльні показники різних рівнів ризику. Структура системи показників ризику залежить від обраного методу його кількісної оцінки [1, с. 10].

Кількісні методи дають змогу кількісно оцінити вплив ризику на основні фінансово-економічні показники результативності проекту, й це є їхньою безумовною перевагою. Однак, якщо вони не ґрунтуються на якісному аналізі, їх застосування може звестися до формального маніпулювання цифрами, котре може вводити в оману користувачів інформації. Тому на різних

етапах реалізації ДПП-проектів варто поєднувати методи як якісної, так і кількісної оцінки [2, с. 102].

За результатами оцінки ризику за ДПП-проектами доцільно про-ранжувати за вірогідністю їх настання та ступенем впливу (рис. 1).

Квадрант А відображає ризику (високий вплив, висока вірогідність), що потребують невідкладного реагування, у результаті якого керівники проекту або знизять вірогідність його реалізації, або зменшать його потенційний вплив. Доцільно мати також план можливих дій для нейтралізації ризиків, що віднесені до квадрантів Б і В, у той час як ризику квадранта Г потребують меншої уваги [1, с. 15].

Завершальною стадією вертикального аналізу ризиків за ДПП-проектами має стати формування інформаційно-аналітичної бази для прийняття управлінських рішень щодо заходів уникнення ризиків чи їх скорочення.

Отже, угруповання ризиків за PEST-критеріями їх визнання, PEST-аналіз факторів впливу на виникнення ризиків, якісна та кількісна методика їх оцінки з подальшим ранжуванням ризиків за вірогідністю настання та ступенем впливу обумовлюють методику вертикального аналізу ризиків за ДПП-проектами, яку варто визнати базовою моделлю оцінки ризиків за ДПП-проектами (рис. 2).

Таким чином, приходимо до висновку, що групування ризиків ДПП-проектів за PEST-класифікацією критеріїв угруповання та їх оцінка за методикою PEST-аналізу (у розрізі факторів впливу) дозволить не тільки стандартизувати каталог ризиків, а й шляхом синтезування за кожною групою часткових показників визначити інтегральні показники, які і мають стати фундаментом визначення інтегрального індикатора ризику за ДПП-проектами, необхідного для проведення рейтингової оцінки альтернативних проектів і прийняття управлінських рішень щодо розподілу ризиків між партнерами ДПП-відносин, забезпечення життєздатності ДПП-проектів та досягнення поставленої мети.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження доведено необхідність здійснення вертикального аналізу ризиків за ДПП-проектами за факторним підходом як базової методики оцінки ризиків за ДПП-проектами, що дозволить мати реальну оцінку ступеня ризиковості реалізації ДПП-проектів на будь-якому з етапів партнерських відносин держави та бізнесу, і, таким чином, забезпечить формування належного інформаційного забезпечення для прийняття ефективних управлінських рішень щодо забезпечення життєздатності ДПП-проектів.

Література:

1. Афанасьєва Л.М. Методичний підхід до управління ризиками в проектах державно-приватного партнерства /Л.М. Афанасьєва// Бізнес-інформ. — 2015. — № 10. — С. 8—18.
2. Бабяк Н.Д. Контролінг ризиків проектів державно-приватного партнерства /Н.Д. Бабяк// Фінанси України. — 2014. — № 6. — С. 95—111.
3. Брайлівський І. PEST-класифікація державно-приватного партнерства /І. Брайлівський. — 2013. — № 1. — С. 16—19.

4. Буквич А. ДПП в Україні: пореформуємо? / А. Буквич // Юридична газета. — 13 березня 2017 р.

5. Гриценко Л.Л. Науково-методичний підхід до оцінювання ризиків інноваційних проектів державно-приватного партнерства / Л.Л. Гриценко // Маркетинг і менеджмент інновацій, — 2015. — № 1. — С. 96—106.

6. Методика виявлення ризиків здійснення державно-приватного партнерства, їх оцінки та визначення форми управління ризиками від 26.12.2013 р., запропонованої Програмою розвитку ДПП в Україні за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua

7. Методики виявлення ризиків здійснення державно-приватного партнерства, їх оцінки та визначення форми управління ними, затвердженої Постановою КМУ від 16 лютого 2011 за № 232 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/232-2011-p

8. Портал конкурентоспроможності України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.competitiveukraine.org

9. Українська вікіпедія. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

References:

1. Afanasyeva, L.M. (2015), "Methodological Approach to Risk Management in Public-Private Partnership Projects", *Biznesinform*, vol. 10, pp. 8—18.
2. Babiak, N.D. (2014), "Controlling the risks of public-private partnership projects", *Finance of Ukraine*, vol. 6, pp. 95—111.
3. Brailovsky, I. (2013), "PEST-classification of public-private partnership", vol. 1, pp. 16—19.
4. Bukvych, A. (2017), "Public private partnership Public private partnership in Ukraine: will we reform?" *Legal newspaper*, March 13.
5. Gritsenko, L.L. (2015), "Scientific and methodical approach to risk assessment of innovative public-private partnership projects", *Marketing and management of innovations*, vol. 1, pp. 96—106.
6. Methods of Methods of identifying the risks of public-private partnership implementation, assessment and definition of risk management form dated December 26, 2013, proposed by the PPP Development Program in Ukraine with the support of the United States Agency for International Development (USAID). [Online], available at: <http://www.zakon.rada.gov.ua> (Accessed 9 August 2017).
7. Methods of identifying the risks of public-private partnership implementation, assessment and definition of their management form, approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine [Online], available at: <http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/232-2011-en> (Accessed 1 August 2017).
8. Ukrainian Competitiveness Portal [Online], available at: <http://www.competitiveukraine.org> (Accessed 5 August 2017).
9. Ukrainian Wikipedia. [Online], available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (Accessed 7 August 2017).
Стаття надійшла до редакції 09.08.2017 р.